

47. Археологический сборник. Т. 7. Вильна, 1870.
 48. Бутурлин Д. История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812 году. Ч. 2. Изд. 2. С.-Петербург, 1838.
 49. Гуковский К. П. Город Ковна. Ковна, 1904.
 50. История военного искусства. М.: Военное издательство, 1986.
 51. Островский Т. Львов. Л.: Искусство, 1982.
 52. Прекер И. М. Хронологический указатель событий, относящихся до Ковенской губернии // Ковенская памятная книга на 1861 г. Ковно, 1861.

- 52a. Семилетняя война. Материал о действиях Русской армии и флота в 1756—1762 гг. М.: Военное издательство Министерства Вооруженных Сил Союза ССР, 1948.
 53. Советская историческая энциклопедия. Т. 12. М.: Советская энциклопедия, 1969.
 54. Ткачоу М. А. Абарончыя збудованні заходніх зямель Беларусі XIII—XVIII ст. ст. Мінск: Навука і техника, 1978.
 55. Ткачоу М. А. Замкі Беларусі (XIII—XVII ст.). Мінск: Польша, 1977.

Įteikta
 1987.03.22

UDK 711.4

VIDMANTAS BUTKUS, JURGIS OKSAS, ALEKSANDRAS VASKELIS

KADA BUVO SUPLANUOTAS KAUNO MIESTAS?

Dėl patogios geografinės padėties Kauno vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje buvo gana didelis. Įsikūręs didžiųjų Lietuvos upių santakoje — pagrindinėje karo ir prekybos kelių kryžkelėje — jis jau nuo XIII a. vidurio tapo svarbiausia tvirtove, saugančia vakarų kelią į krašto gilumą. Nuo XIV a. pabaigos Kaunas palaipsniui darėsi ir vienu iš pagrindinių Lietuvos užsienio prekybos bei tranzito punktu. Nepaisant tokios didelės reikšmės krašto istorijai, iki šiol nėra nė vienos rimtesnės studijos apie pradinį miesto vystymosi etapą.

1973 m. apie Kauno planavimą rašė V. Jurkštas, kuris teigė, jog iki XV a. miestas natūraliai statėsi pagal pagrindinius kelius, o to amžiaus pradžioje buvo perplanuotas: nužymėta prekyvietė ir viena kita stačiakampio plano gatvė, kurios gerai įsiliejo į senąjį miesto planą [15].

1974 m., rašydami straipsnį tuo metu rengtam „Lietuvos architektūros istorijos“ pirmajam tomui apie Kauno urbanistinę raidą iki XVII a. vidurio, K. Mekas, A. Miškinis ir J. Oksas, pasirėmę turėtais istorinių šaltinių fragmentais ir pradinių archeologinių tyrimų duomenimis, teigė, kad miesto planas iš pradžių buvo radialinis (jį formavę trys gatvės — Vilniaus, Panerio ir Panemunės) ir tik apie 1540 m. po gaisro pirmą kartą išmatuotas stačiakampiais kvartalais [20, p. 77—80].

Miesto planavimą bandyta sieti su 1540 metų data dėl to, kad prieš tai Kauno seniūniją atpirko didžioji kunigaikštienė Bona, kuri savo valdose pradėjo vykdyti Valakų reformą. O Zygmantas Senasis tais metais davė Kaunui plačią privilegiją, kurioje buvo punktas, reglamentuojantis miesto sklypų apgyvendinimą. Susiejus šiuos du atskirus faktus, manyta, jog Valakų reformos metu ir buvo suplanuotas miestas. Negalvota apie tai, kad reguliarius miestų planavimas Vidurio Europoje buvo plačiai taikomas jau XII—XIV a., o Valakų reforma pradėta tik XVI a. ir buvo vykdoma, siekiant intensyvuoti žemės ūkį, t. y. neturėjo nieko bendro su miestų raida. Be to, nei didysis kunigaikštis, nei kunigaikštienė neturėjo juridinės teisės perplanuoti laisvą magdeburginį miestą: toks aktas būtų reiškęs pagrindinės piliečių teisės — nuosavybės teisės laužymą. Nors nominaliai kunigaikštis buvo aukščiausias visos (t. y. ir miesto) žemės savininkas, tačiau faktiškai miestiečiai turėjo visišką nuosavybės teisę savo žemės sklypams ir galėjo juos laisvai pirkti ar parduoti. Kunigaikščiui priklausė tik mokesčiai už miestiečių

valdas ir Kauno seniūniją, t. y. dvaro, bet ne miesto žemes.

1979 m. išleistame straipsnyje „Kauno centrinės dalies urbanistinė raida nuo XVI a. pradžios iki XIX a. vidurio“ J. Oksas dėl šaltinių stokos iš viso nelietė miesto pradžios klausimo. Tačiau, pasirėmęs daugiausia K. Meko archeologinių tyrimų išvadomis, pripažino, kad miestas galėjęs būti perplanuotas reguliariais kvartalais apie 1540 m. [23, p. 31—34].

Šiuo metu, atradus šiek tiek daugiau istorinių šaltinių ir išsiplėtus archeologiniams tyrimams, galima pažvelgti į pradinę miesto raidą kitu, labiau pagrįstu požiūriu. Žinoma, nauji duomenys anaipol neatsako į visus miesto pradžios klausimus, tačiau jie duoda pamatą kelti naują — žymiai ankstesnės raidos koncepciją ir leidžia nubrėžti pagrindinius pirminio miesto plano bruožus.

Šiandien lyg jau įrodyta, jog pirmoji mūrinė Kauno pilis statyta XIII amžiuje, greičiausia jo viduryje, Mindaugo valdymo laikotarpiu [21; 22, p. 161—162; 24, p. 29].

Šalia stambios ir galingos pilies, kurią nuolatos saugojo apie šešių šimtų vyrų įgula [1, p. 204], turėjo egzistuoti ir pirklių bei amatininkų gyvenvietė su turgumi, krautuvėmis, karčemomis, užiegos namais, prekių sandėliais bei amatininkų dirbtuvėmis. Ši gyvenvietė greičiausiai buvo ne vien lokalinis prekybos ir amatų centras, tenkinęs pilies įgulos poreikius. Dėl patogios geografinės padėties ir patikimos pilies apsaugos tai galėjo būti tarpregioninis prekybos centras. Manoma, kad ši ankstyvoji gyvenvietė buvusi netoli pilies, šalia Neries.

Miesto teritorija į pietus ir rytus nuo pilies tyrinėta daugelyje vietų, bet niekur nerasta ankstyvųjų XIII—XIV a. pradžios sluoksnių. Visiškai netirtas santakos iškyšulys. Be to, XVII—XIX a. Neries srovė nuplovė didelius kairiosios upės pakrantės plotus. Todėl ši gyvenvietė galėjo būti arba santakoje, arba nuplautoje Neries pakrantėje.

Koks buvo šios gyvenvietės teisinis statusas, galima spręsti iš kaimynų miestų. Nesant rašytinės teisės kodeksų, šie miestai buvo kunigaikščių globoje ir savo gyvenimą tvarkė papročių teisės normomis.

1362 m. kryžiuočių antpuolio metu, kai po devyniolikos dienų apgulimo buvo išgriauta pilis, anksčiau medinė gyvenvietė, matyt, buvo sudeginta.

Po sunaikinimo gyvenvietė negalėjo išnykti be pėdsakų — ji turėjo po truputį atsistatyti. Apie egzistavusį miestą kalba labai negausūs rašytiniai šal-

lingo stačiakampio arba greičiau trapecijos formos turgavietė, kurios šiaurinė kraštinė buvo maždaug 5, rytinė — 3, pietinė — 4,6, o vakarinė — 2,6 Kulmo virvės ilgio. Turgaus aikštė planuota lygiagrečiai su Nemuno kranto linija. Su upės krantu ją jungė trys gatvės. Iš šiaurės rytų aikštės kampo ėjo du svarbūs keliai — Vilniaus ir Panerio. Aplink turgavietę suplanuoti stačiakampiai kvartalų blokai, iš kurių atimtos žemės juostos gatvėms ir skersgatviams. Aikštės šiaurės rytų kampe pažymėta vieta parapinei bažnyčiai. Kvartalai suskirstyti pusės Kulmo virvės pločio ir vienos virvės ilgio sklypais. Kaip ir visuose viduramžių miestuose, Kauno planas buvo priderintas prie vietovės topografinių sąlygų. Miestas buvo aptvertas, matyt, žemių pylimu, aštriakuolių tvora ir grioviu.

Kad Kaunas buvo didelis aptvertas miestas, paliudijo Flandrijos riteris Gilberas (ar Žilberas) de Lanua (Ghillebert de Lannoy), 1413—1414 m. žiemą keliauęs pro Kauną⁷.

Naujai įsteigtam miestui buvo duoti dideli žemės plotai Užnemunėje — trijų mylių pločio juosta tarp Jiesios ir Nevėžio žiočių linijos. Čia miestiečiai galėjo turėti pievas, dirvas ir kirsti mišką savo reikalams [27, p. 6—15; 31, p. 82—86].

Suplanuotus miesto sklypus tuoj pat pradėta užstatinėti. Pastatai sklypuose iš pradžių buvo, matyt, daugiausia mediniai. Tačiau kai kuriose valdose galėjo iš karto būti statomi mūriniai statiniai. Deja, šiuo metu nežinome rašytinių šaltinių, liudijančių apie mūrinę miestiečių statybą XIV a. pabaigoje—XV a. pradžioje. Be to, nėra metodikos pastatams datuoti pagal jų mūro techniką ir architektūros formas. Todėl miestiečių mūrinių pastatų statybos pradžia Kaune tebėra ateities tyrinėjimų klausimas. Istoriniai šaltiniai mums paliudijo tik pirmųjų mūrinių visuomeninių pastatų statybą.

Seniausias visuomeninis pastatas mieste, kaip ir daugelyje Prūsų, Pamario ir Lenkijos miestų, yra Svenčiausios mergelės Marijos bažnyčia (didžiojo kunigaikščio Vytauto fundacija), pradėta statyti 1400 m. Antrasis statinys — Parapinė šv. Petro ir Povilo bažnyčia, statyta tarp 1408 ir 1414 m. [5, p. 542; 9, p. 46—47; 18, p. 26, 474]. Abi bažnyčios pastatytos jau suplanuotame mieste, tiksliai iš anksto numatytoje vietoje (jų situacija labai panaši į kitų Vidurio Europos miestų bažnyčių). Tai dar vienas papildomas įrodymas, kad miestas planuotas XIV a.

Vykdamas Senamiestyje žemės darbus, buvo atlikti archeologiniai stebėjimai visose seniausiojo miesto plano gatvėse. Stebėjimai patvirtino, kad visos gatvės ir aikštė planuotos ant neliesto pirminio paviršiaus, anksčiau negyventoje vietoje. Tik kai kuriose gatvių vietose rasti buvusios dirbamos žemės pėdsakai. Gatvių sluoksniai per šimtmečius klostėsi tolygiai, juose nėra jokių perplanavimo žymių. Tik kai kur vėlesniais amžiais gatvės šiek tiek paplėtintos kraštinių sklypų sąskaita. Ankstyviausi gatvių ir kvartalų vidaus radiniai — XIV a. pabaigos—XV a. pirmosios pusės. Turgaus aikštė planuota iš karto visu ilgiu. Iki Rotušės statybos (1542 m.) joje susidarė apie pusės metro kultūrinis sluoksnis.

⁷ „...Item apres que me partis de Poseur men vins a une grosse ville fermee nomme Cauve et y ung moult beau gros chastel assis en estut sur la riviere de la Memmelle et sied a douse lieues de Poseur...“ [17, p. 154].

Iš mus pasiekusių privilegijų žinome, kad miesto įkūrėjas buvo kunigaikštis Vytautas. Jis dovanojo žemės plotą miestui kurti, suteikė miestiečių bendruomenei savivaldą ir aprūpino ją pievomis, dirvomis bei mišku. O kas gi buvo miesto lokatorius?

Zinant, kad lokatorius gaudavo teisę iki gyvos galvos būti vaitu, galima galvoti, jog miesto steigėju buvo pirmasis šaltiniuose užfiksuotas Kauno vaitas Mykolas Trintelis. Brandenburgo komtūro Markvardo skolininkų sąrašė pažymėta, kad Mykolas Trintelis pasiliko skolingas komtūru 18 sidabro markių [1, p. 276—277]. Šis sąrašas figūruoja tarp kitų dokumentų, kuriuose išvardinti Vytauto padaryti nuostoliai Ordinui. Dokumentus Ordinas ruošė 1414 m., kaip kaltinamąją medžiagą prieš Vytautą Konstancos suvažiavimui. Šią didelę sumą (18 markių buvo tolygu apie 4 kg sidabrinėse monetose), kuri iš pradžių galėjo būti dar didesnė (dalis skolintos sumos galėjo būti gražinta), Trintelis galėjo panaudoti miesto steigimui, nes, kaip minėta, lokacijai reikėjo nemažų išlaidų.

Markvardas fon Zalcbachas (Markwardt von Salzbach) buvo tampriai susijęs su Lietuvos reikalais. Būdamas Brandenburgo ir Ragainės komtūru, jis dažnai organizavo karo žygius į Lietuvą. Nuo 1384 iki 1390 m. buvo Vytauto belaisvis ir padėjo jam tartis su Ordinui dėl naujos sąjungos prieš Jogailą. Po to Vytautas užleido jam Gardino pilį ir kartu kovojo prieš Skirgailą (tuo metu Trintelis galėjo iš jo pasiskolinti minėtą sumą). 1398 m. balandžio 23 d. Markvardas dalyvavo pasirašant preliminarinę taikos su Lietuva sutartį Gardine, o 1399 m. — Vytauto žygyje prieš totorius ir lemtingame Vorkšlos mūšyje [26, p. 12—28, 121—132; 29, p. 37—38].

Įsikūręs naujasis magdeburginis miestas kurį laiką galėjo egzistuoti kartu su senąja gyvenvietė, neturėjusia savivaldos teisių. Taip buvo daugelyje Lenkijos bei Ordino miestų, kur senose, neprivilegijuotose gyvenvietėse dažniausiai burdavosi amatininkai [10, p. 46—48]. Tik vėliau nauja valdovo privilegija Magdeburgo teisė turėjo būti išplėsta senjo miesto teritorijai (matyt, tai buvo padaręs Kazimieras savo pirmojoje, sudegusioje privilegijoje). Tačiau iš pradžių savivaldinio miesto plotas buvo griežtai apribotas ir joks miestietis neturėjo teisės statyti namų už miesto sienų linijos. Vėliau, didėjant miesto gyventojų skaičiui ir tankėjant užstatymui, magdeburginis miestas nebetilpo senuose rėmuose. Reikėjo prašyti naujos valdovo privilegijos — paskirti žemės plotą miestui plėstis.

SALTINIAI IR ISTORIOGRAFIJA

1. Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lithuaniae (1376—1430) / A. Prochaska. Kraków, 1882.
2. Die Chronik Wigands von Marburg // Scriptorum Prussicarum. Bd. 2. Leipzig, 1863.
3. Johann's von Posilge Officials von Pomeranien. Chronik des Landes Preussen // Scriptorum Prussicarum. Bd. 3. Leipzig, 1866.
4. Abramauskas S. Senieji Kauno herbai ir antspaudai // Kauno tiesa. 1959 m. gruodžio 13 d.
5. Długosz J. Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis. T. 3. Cracoviae, 1864.
6. Dollinger Ph. Dzieje Hanzy (XII—XVII wiek). Gdańsk: Wydawnictwo morskie, 1975.
7. Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku. T. 1. Warszawa: Wiedza powszechna, 1981.
8. Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku. T. 2. Warszawa: Wiedza powszechna, 1981.

9. Gidžiūnas V. De Fratibus Minoribus in Lithuania. P. 1. Romae, 1950.
10. Górski K. Dzieje Malborka. Gdańsk: Wydawnictwo morskie, 1973.
11. Gumowski M. Herby miast litewskich // Ateneum wileńskie. T. 10. Wilno, 1935.
12. Indeks studentów Uniwersytetu krakowskiego w latach 1400—1500. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Ossolineum, 1974.
13. Ivinskis Z. Lietuvos prekyba su Prūsais. D. 1. Iki XVI amžiaus pradžios. K.: Vytauto Didžiojo universitetas, 1934.
14. Jamroz J. Mieszczanska kamienica krakowska wiek XIII—XV. Kraków; Wrocław: Wydawnictwo literackie, 1983.
15. Jurkštas V. Ką byloja Kauno Rotušės aikštės kompozicija // Statyba ir architektūra. 1973. Nr. 5.
16. Kiaupa Z. 1408 metų Vytauto privilegija Kauno miestui // Lietuvos istorijos metraštis. 1979 metai. V.: Mokslas, 1981.
17. Klimas P. Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvos Vytauto Didžiojo laikais. T. 2. K.: Praeitis, 1933.
18. Kurczewski J. Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych. Wilno: Nakł. J. Zawadzkiego, 1912.
19. Kurczewski J. Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Cz. 1. Wilno: Nakł. J. Zawadzkiego, 1908.
20. Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVIII a. vidurio. T. 1. V.: Mokslas, 1987.

21. Mekas K. Kauno pilies archeologiniai tyrinėjimai jos architektūros raidai nušviesti. 1971 (mašinu raštas).
22. Mekas K. Kauno pilis // Lietuvos pilys. V.: Mintis, 1971.
23. Oksas J. Kauno centrinės dalies urbanistinė raida nuo XVI a. pradžios iki XIX a. vidurio // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 6. Šąs. 1. V.: Mokslas, 1979.
24. Oksas J. Kauno gynybiniai įrenginiai iki XVIII a. pabaigos ir jų reikšmė miesto vystymuisi (Mokslinės konferencijos „Istorijos ir kultūros paminklų tyrimas ir restauravimas Lietuvos TSR 1976—1980 m.“ pranešimų tezės). V., 1980.
25. Pagel K. Die Hanse. Braunschweig: Westermann, 1983.
26. Prochaska A. Markward Salzbach // Przegląd historyczny. T. 9. Warszawa, 1909.
27. Puzinas J. Senosios Kauno privilegijos // Savivaldybė. 1930 m., Nr. 3.
28. Samsonowicz H. Życia miasta średniowiecznego. Warszawa: PWN, 1970.
29. Szajnocha K. Jadwiga i Jagiello. T. 1—2. Warszawa: PWN, 1974.
30. Zemzaris J. Mers un svars Latvijā 13.—19 gs. Rīga: Zinātne, 1981.
31. Срезневский И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Санкт-Петербург, 1867.

Įteikta
1988.01.26

JURGIS OKSAS

FROM THE KAUNAS TOWN WALL TO THE 19th-CENTURY DEFENSIVE FORTIFICATIONS

In recent years, the author has collected a vast amount of archival information on the defensive fortifications of different towns, having an aim to study historical records about various architectural monuments of the Old Town in Kaunas.

According to the latest archaeological and architectural exploratory data, Kaunas was first enclosed by a wooden defensive wall at the end of the 14th—the beginning of the 16th centuries. Its remnants have been found on the northern side of the Archicathedral Basilica territory, near Raguvo Street.

As the town grew in size and the walls experienced intensive deterioration, Kaunas was left without defensive walls for more than 150 years. At the beginning of the 17th century the town was enclosed by the defensive wall with three town-gates. The brickwall with Vilniaus and Totorių gates was erected between the river Nemunas and Laisvės Avenue. It had three towers at the corners of a brickwall and near the gates. A wooden wall, crossing the Antakalnis Highland, was built between the third tower and the river Neris. On the Panerio Road, running from the town, a similarly named gate was built.

In the middle of the 17th century bastion fortifications of a new Dutch-school type were erected on the Nemunas bank. At the beginning of the 18th century the Swedish army built a double redoubt in Antakalnis, while the Russian army set up field fortifications near the mouth of the streamlet Girstupis.

During the Seven-year war (1756—1763) bastion fortifications were erected alongside the entire defensive wall to supply the Russian army, stationed at Kaunas.

In 1812 during the retreat of the French army, the eastern side of the defensive wall underwent the last partial reconstruction. In the middle of the 18th—19th centuries a great part of brickwalls, all three gates and two towers experienced intensive deterioration and were destroyed.

VIDMANTAS BUTKUS, JURGIS OKSAS
ALEKSANDRAS VASKELIS

WHEN WAS KAUNAS MAPPED OUT?

The regular layout of Kaunas was considered to have appeared about 1540. The article, making use of the latest archaeological exploratory data and extra historical materials, suggests that town planning was executed on the initiative of Grand Duke Vytautas. By the end of the 14th century, Kaunas had won self-government, as the stamps of early Kaunas and the established position of *vaitas* indicate. Grand Duke Vytautas granted a charter to Kaunas, as is indicated by the first Kazimieras' privilege retained. It was 1391 that turned out to be the most favourable year for developing a self-governed town, since Vytautas consolidated his position in Kaunas and Gardinas once and for all. At the same time Vytautas granted a charter to Gardinas.

1392 saw the breaking-off of relations with the Crusaders and the revival of the fights with the Germans. Prior to the

Salynas Treaty in 1398, the situation remained unfavourable for town development and trade expansion.

According to the archaeological exploratory data, the town was mapped out up to the line of M. Daukšos Street, and the layout remained unchanged for centuries. The town is known to be founded on the previously uninhabited place. Two well-preserved buildings—Vytauto Church (1400) and the parish church (the first decade of the 15th century) witness the priority of the town plan. The Kulmo rope was taken as a plan module the same as in other south-east Baltic regions. Mykolas Trintelis, the first Kaunas *vaitas*, known to be mentioned in the historical records, might have been the town's locator-planner.

ALGIRDAS ZALNIERIUS

BUILDING-SITE DEVELOPMENT OF THE THIRD BLOCK'S NORTHERN PART OF THE KAUNAS OLD TOWN IN THE 15th—18th CENTURIES

In 1968—1982, archaeological investigations were conducted in the northern part of the third block of Kaunas, in the area of the former Bernardine monastery.

Before the restoration and archaeological research, the ensemble of the monastery was regarded as an entire complex dating to the early 17th century. The evidence of the complex research suggests a fresh look at the formation of one of the parts in the Old Town and its historic development.

In the course of investigations gravel was turned up, it covered the primary earth surface behind the castle fosse. It happened to be one of the oldest signs of human activities in the above mentioned area.

In the early 15th century the first settlements in the defensive area round the castle were inhabited. Up to the middle of the 16th century only wooden constructions were put up. The northern part of the block was replanned when two new blocks with eight estates had been built up. At least two-storeyed brick buildings were built in the area of seven possessions. The facades of the eastern block faced Town Hall Square, while other buildings in the western block faced the former Neris Street.

At the end of the 16th—the beginning of the 17th centuries the Bernardine monastery acquired the above mentioned possessions. In the early 17th century brick buildings were partly demolished. The remains were included into the monastery complex under construction.

During archaeological investigations, a large collection of household ceramics was excavated. The exuberant decorations of the Gothic, Renaissance and Baroque could be found on the tile ornaments of the 15th—17th-century stoves, indicating close trade and cultural relations between Kaunas and adjacent countries. A large part of ceramics was of home-make. Alongside the complex technology applied, the top quality of articles suggests the high professional level of Kaunas craftsmen.

Fig. 1. Situation of the Old Town area under investigation: 1—Kaunas Castle; 2—the Cathedral; 3—Vytautas Church; 4—Town Hall; 5—St. George's Church; 6—the former Bernardine monastery

Fig. 2. Building plan of the middle of the 16th—the early 17th centuries: I—western block; II—eastern block; III—the former area of the Bernardine monastery; 1—5—conventional numbers of block possessions

Fig. 3. Eastern block (II). Basement plan of the building, located in the first possession (scale 1:250)

Fig. 4. Eastern block (II). Basement plans of the buildings in the second-fourth possessions (scale 1:250)

Fig. 5. Eastern block (II). Stove (from eastern side), discovered in the fifth possession

Fig. 6. Western block (I). Basement plan of the building, formerly located in the western part of the first possession (scale 1:100): 1—the first construction stage; 2—the second construction stage; 3—arch foundations of the Bernardine Church fence; 4—brick pole for unknown purposes; 5—the third construction stage; 6—south-western part of the Bernardine Church

Fig. 7. Foundation plan of the north-western corner of the monastery (scale 1:100): 1—the 18th-century bond foundation of the monastery; 2—curved wall; 3—north-western corner of the monastery; 4—the 20th-century new fence

Fig. 8. The 15th-century crockery: 1—3—tripods for braising; 4—frying-pan

Fig. 9. Ornamental design of the 15th-century pots for cooking: 1—reconstruction of a pot; 2—5—ornamental wavy design; 6—9—ornamental design in notches; 10—dent-decorated brim

Fig. 10. The early 16th-century elliptic tiles (Drawing by V. Trečiokienė)

Fig. 11. The 15th-century tiles: 1—5—the first half of the 15th century; 6—12—the second half—the end of the 15th century

Fig. 12. The late 16th—the early 17th-century crockery: 1—2—tripods for braising; 3—4—pots with a handle; 5—green-glazed plate

Fig. 13. The early 17th century flat tiles

ALEKSANDRAS VASKELIS, ALGIRDAS JUCHNEVICIUS

FRAGMENTS OF MARBLE STATUES

In 1984, archaeological investigations were carried out in the eastern part of the sixth block of the Kaunas Old Town. They exposed the layout and structures of the block under investigation. Excavations of the remnants of historical buildings revealed a diverse archaeological stuff.

Fragments of marble statues, quite scarce findings in Lithuania, have been found in one of the filled-up basements of the late 17th-century building. On the basement staircase, the archaeologists have come across a fragment of a life-size bust of a middle-aged bearded man. The clothes suggest that a noble Roman in armour was portrayed. The bust itself with its left side broken off is greatly damaged.

The second finding happens to be a life-size sculptural portrait of a middle-aged man with the upper part of the head missing and part of the face survived. Both statues were originally from white marble, though at present their surfaces have a yellowish tint, it is white only in a break-place.

Their owner and location place in the town remain unknown. Probably, they are the remnants of the 16th—17th-century private collection. As O. Neverov, the senior research associate of the Hermitage, made it clear on the ground of the photos, the statues date back to the 16th—17th centuries (their decorative elements point to the Italian rather than the antique Roman school).

Fig. 1, 2. Bust of a noble Roman in armour

Fig. 3, 4. Fragment of a sculptural portrait of a middle-aged man

ALGIRDAS ZALNIERIUS, VIRGINIJA RIDIKAITE

GLASS BOWL

In the course of the 1984 restoration, at 28 in Town Hall Square of Kaunas the rectangular deepened pit, 1.8×0.9×2.6 m in size, was found in the yard. It is regarded as a toilet closet similar to findings in the Old Town. Quite a number of flat and pot-like tiles, household pottery, china, bone and glass articles, dating to the 17th—18th centuries, were found here.

Glass articles in coloured enamel happen to be more rare findings of the excavated archaeological material in Kaunas. Archaeologists have come across the fragments of a glass bowl in one of the fillings. It has a shape of truncated cone with a handle. Its external walls depict a popular biblical scene of Adam and Eve's expulsion from the paradise. The

glass itself turned out to be covered with silver-coloured patina and was not quite transparent. The glass bowl is decorated with green-, rose-, red-, white-, yellow- and blue-coloured enamel.

The glass decor shows the features of the late 17th—18th-century style then prevailing in Europe. The glass bowl is dated back to the same period.

YURI BAKHITOV, JONAS TATORIS

THE WATER-SUPPLY SYSTEM OF THE 19th-CENTURY HOUSES IN KLAIPEDA

In medieval town houses, mostly pediment-flanked towards the street, rainwater was drained through wooden gutters, fixed between the pitches of the joined roofs.

Mansard roofs with bulky protrusive cornices were favoured in the Baroque-style houses. The water from the roofs flowed down directly to the ground. It is said that wooden gutters and drainpipes have been already in use in the 18th-century town-houses, though they had not survived.

The late 18th century saw the return of the gable roofs, though their slopes were less steep. Gutters and drainpipes started to be more frequently set up on houses. In 1855 local planning authorities (town police) required that water-supply installations be made only of fire-proof materials.

In 1887, in Prussia, it was recommended to set up facade-overlooking decorative, partly cast-iron gutters for architectural buildings. All kinds of draughts with various types of constructions and fixing elements have been drawn. The above mentioned recommendations have been fully carried out in a few office buildings in Klaipėda, namely post-office, theatre, barracks. It was recommended to set up snow guards on the roofs. (By 1900 the snow guards should have to be built in all houses with roofs facing the streets).

The police was in charge of controlling the keeping-off of mud-waters from flowing down straight from the yards to the streets. Therefore, cleaned-by-owner drain pits were set up in all yards.

A rough-hewed stone with a flute and a ditch was often placed under the drainpipe to have a sockle impervious to humidity and water.

By 1915, the city was provided with the sewerage system, drainpipes included. Cast-iron drain-cover was placed under the lower part of the drainpipe to keep leaves away.

The late 19th century saw the reappearance of the medieval dragon-like decorative details. Placed in the corners of the roof, tin-dragons forced the water to flow down from their mouths straight to the ground (see post-office). They could also be placed at the bottom of the drainpipes (see theatre). In the early 20th century more-simple-in-form decorative details were still produced.

By now, unfortunately, the water-supply system isn't paid due attention during the restoration of architectural monuments. In most cases, it is being simplified.

Fig. 1. Dwelling houses in Zvejū Street at the beginning of the 17th century. Fragment of the ancient drawing.

Fig. 2. Detail of the rough-hewed stone used to be put under the drainpipe

Fig. 3. Sections and fixing elements of roof guards and gutters attached to the slate-covered roof. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 4. Section and fixing elements of gutters, attached to the slate-covered, more than 45° angle roofs. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 5. Section and fixing elements of gutters, attached to the tiled roofs. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 6. Decorative element put at the bottom of the drainpipe. Drama Theatre. The end of the 19th century

Fig. 7. The drainpipe tops with sharp-form elements of the building at 51 Liepų Street. The second quarter of the 20th century

JONAS TATORIS

THE FORMER STREET NAMES IN KLAIPEDA (AS BASED ON THE TOWN'S LAYOUTS)

Only by the end of the 18th century street names occur in plans. They used to appear generally in the German language, followed by the second street type name: Strasse—

street, Gasse — lane, Querstrasse — cross-road, Weg — road, Stieg — footpath, Werder — blind alley, Damm — causeway, Promenade — promenade. Baltikalnės and Butsargių are the only Lithuanian street names. Up to the 19th century, Klaipėda's street names sounded rather logical and concrete. In the Old Town, streets were named either after their residents, largely craftsmen, or after towns and estates whose directions they took. The street names also retained the features of the town-castle along with local geographic peculiarities. A new set of streets named after monarchs appeared at the beginning of the 19th century. As of 1923, the streets were partly renamed after a number of Lithuanian public men, preserving, however, the majority of the former names. The names of flowers, trees and animals used to be given to the newly-formed streets. After the annexation by the Germans in 1939, the main streets were renamed after the Nazi leaders.

In the table that shows changes of street names, the cipher of the first part nominates the region with the existing or the former street. The plus sign joins the street sections with the former different names. The former street names are put into brackets.

Fig. Scheme of Klaipėda with its suburbs up to the 19th century: S — the Old Town; S-V — North-West part; P-R — South-east part.

ALGIRDAS-ANTANAS JAKUČIONAS

SOME PERSPECTIVES OF THE KAUNAS OLD TOWN REGENERATIVE DEVELOPMENT

On the basis of the scientifically planned regeneration design, the article focuses its attention on the regeneration process in the Old Town in addition to the complex investigation of the blocks. It also suggests changing the methods of their investigation.

The article widely discusses the inner space composition of the blocks, i. e., the weak point in the Kaunas Old Town regeneration. Under the historical model of the block structure the architect seeks to draft the overhaul repairs project.

The street spaces surrounding blocks are considered to form the most important urban areas in the block. The article mentions negative and positive examples of the street space arrangement. The Old Town composition of its future development is not completely finished. The article focuses on the role of new and modern architecture in the Old Town and analyses the problem of synthesis between modern and old architecture, as well as the structure of the new buildings in the Kaunas Old Town.

The preserved though not always architecturally noteworthy facades shape the Old Town's architecture and reveal its peculiarity. Alongside the economic factors, the article discusses the up-to-date method of the so-called "ribbon building" regeneration, based on the peculiarities of the urban structure and economic statistics.

Fig. 1. A view of the Old Town of Kaunas from Aleksotas

Fig. 2. A view of the Old Town of Kaunas from Paminėkli Street

Fig. 3. The courtyard of the evening department of Vilnius University in Kaunas

Fig. 4. Fragment of Vilnius Street near the Cathedral that is pedestrian now

Fig. 5. The schemes of the A type possessions: a, b — in the 43rd block, c — in the 16th block, d — in the 17th block

Fig. 6. A view of the A type No. 60 possession in the 53rd block (see Fig. 5., a)

Fig. 7. A view of the A type No. 162 possession in the 43rd block (see Fig. 5., a)

Fig. 8. The schemes of the B type possessions: a, b — in the 22nd block

Fig. 9. A view of the B type No. 202 possession (see Fig. 8., b)

Fig. 10. A view of the B type No. 133 possession (in the 14th block)

Fig. 11. The schemes of the C type possessions: a — in the 12th block, b — in the 43rd block

Fig. 12. A view of the C type No. 61 possession (see Fig. 11., b)

Fig. 13. The scheme of the D type possession (in the 18th block)

Fig. 14. A view of the D type No. 161 possession (in the 17th block)

Fig. 15. Schemes of the 49th block: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction, c — block parts to be reconstructed: A — not reconstructed parts, B — parts for reconstruction

Fig. 16. The schemes of the 38th and 39th blocks: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction; a kindergarden in the centre of the 38th block (the stroked part). Treated as an urban mistake in the Old Town regeneration design but left out in the overhaul repairs plan, c — block parts to be reconstructed

Fig. 17. Architecturally not reconstructed internal space of the 39th block as a special pedestrian thoroughfare

Fig. 18. A kindergarden that disturbed a voluminous and spatial composition not only of the 38th block, but also that of A. Laukaitytė Street. A vacant space on the other side of the street breaks the unity of the block and the street

Fig. 19. Schemes of the 41st block: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction, c — block-parts to be reconstructed

Fig. 20. The green field site, located in the 41st block and enclosed with a brick-wall, marks the former historical building

Fig. 21. Brick-wall in the 41st block indicates the differently-leveled relief limits; on the lefts one can see a concrete wall of the same purpose

Fig. 22. Schemes of the 42nd block: a — the historical structure of possessions (the former market place in dashed), b — reconstruction design, c — block-parts to be reconstructed

Fig. 23. The northern part of the 13th block after reconstruction. When the building had been lowered to two storeys, the side pediment of the adjacent architectural monument was uncovered

Fig. 24. The western part of the 48th block. In front — a new factory building, too far diverted from the block line ruins the characteristic spatial structure of the Old Town

Fig. 25. The crossroad scheme of K. Poželos and R. Čarno streets

Fig. 26. Hostel in R. Čarno street

Fig. 27. The crossroad scheme of J. Gruodžio and I. Kantos Streets

Fig. 28. New building in J. Gruodžio Street

Fig. 29. Puodžių-Smalininkų crossroad near the technical college spoils the spatial, provincial-post-war town-looking structure of the Old Town

Fig. 30. The crossroad scheme of D. Poškos-Smalininkų Streets

Fig. 31. Unusual to the Old Town spatial structure near the Sports Hall at Smalininkų-D. Poškos crossroad

Fig. 32. Too-high volume of the reconstructed storehouse in Kurpių Street breaks the spatial and voluminous composition of this part of the Old Town

Fig. 33. Fragment of the 19th block

Fig. 34—35. Temporal, long-ago built constructions in K. Poželos Street

Fig. 36. Fragment of the Old Town's western panorama (the existing position)

Fig. 37. Fragment of the Old Town's western panorama. The restoration design suggests demolishing of the top floor of the Bernardine monastery

Fig. 38. Hydrometeorological office at 12 Town Hall Square

Fig. 39. Outhouse of the building repairs trust in J. Gruodžio Street

Fig. 40. Insurance building at 2 K. Poželos Street

Fig. 41. A new building at 32 M. Daukšos Street

Fig. 42. A new building at 16 M. Daukšos Street

Fig. 43. A building at 18 Vilniaus Street

Fig. 44. A building at 52 Vilniaus Street (arrows show the unprofessionally reconstructed details)

Fig. 45. Fragment of the pediment at 36 Vilniaus Street

Fig. 46, 47. Synagogue at 29 Raguvo Street before and after the overhaul repairs

Fig. 48. Scheme of "the ribbon building method" regeneration of the Kaunas Old Town

VYTAUTAS KUGEVIČIUS

THE PECULIARITIES OF RESTORING THE COMPACT-PLANNED SEMIDETACHED HOUSES

The architectural building under investigation is sited in the ninth block of the western part of the Kaunas Old Town. The dwelling house has got quite a poor estimate for its

mighty size, not balanced proportions and primitive decor in the last exterior investigation of "The Regeneration Design of the Kaunas Old Town".

According to the external architectural investigations conducted in 1984—1986, the badly dilapidated 19th—20th-century dwelling proved to be the former semidetached house, approximately 270—280 years old, built in the adjacent possessions.

The archaeological investigations in the cultural stratum of the ninth and adjoining blocks point to the former existence of three semidetached houses, built in the different or the same 21-metre-width possessions.

The 16th-century main facade of the late Gothic with its brickwall, characteristic openings, friezes, bays stands out as the only remnant part of the house with a northern aspect. The house with a southern aspect was more badly damaged in the 17th-century wars and it underwent a partial destruction by fire in 1732. The exterior and the main facade distinguish themselves as noteworthy examples of the late Baroque. The cornices, decorated friezes and openings form a complex Baroque composition with the window arrangement, dating back to the 16th century.

The pros and cons of the more precise restoration method are widely discussed in the article. Two semidetached houses, their width conditioned by the length of the oak-beam (7 m) should be treated as "twin-brothers" with separate volumes. After the 19th-century damaging reconstruction, the highly valuable, noteworthy and rare houses formed the discordant volume. The author suggests that a new restoration should seek the greatest and the most authentic volume exposure. Separate pediments of north- and south-facing houses need extra, methodologically approved, restoration reconstruction.

A thorough discussion concerning reconstruction-materials for pediments in addition to semantic treatment of pediments' silhouette and proportion is given in the conclusions.

Fig. 1. The scheme of the ninth and the surrounding blocks: I — architectural and historical monuments; II — other buildings; III — the remains of the 16th—17th-century buildings in the cultural stratum; with cellars, without cellars; IV — the 16th—17th-century possession limits; 1 — two dwelling houses (16th c., 1770, 1843) at 4 T. Daugirdo St.; 2 — a house (16th—18th c. c.) at 5 T. Daugirdo St.; 3 — Perkūno (the Thor) House (16th c., 1643, 18th c.); 4 — a house (16th c., 20th c.) at 3 Uosto St.; 5 — the dwelling house (20th c.), where J. Tumas-Vaižgantas (the Lithuanian writer) lived in 1920—1932; 6 — Vytauto Church (15th, 17th, 19th c. c.); 7 — a dwelling house (1985)

Fig. 2. The ground floor bore of the main facade of the house with a northern aspect: window-bays with double segmental lintels, leaning upon the console keystone

Fig. 3. The ground floor bore of the main facade of the house with a southern aspect: an interfloor frieze with a thin-brick profile, made in 1770

Fig. 4. The first floor bore of the main facade of the house with a northern aspect: the decorative bay and the opening

Fig. 5. Tympanum — a view from the eastern side — the last stage of the 1906 reconstruction

Fig. 6. The suggestion for the main facade's restoration and conservation (60% of the facade — the former authentic structure of both houses; 40% — the fragment of the 1843—1906 reconstruction). Drawings by V. Kugevičius

Fig. 7. The main facade's restoration and reconstruction variant. Drawings by V. Kugevičius

Fig. 8. Restoration and reconstruction variants of both houses

Fig. 9. The scheme of the ground floor layout (the existing position): the stroked part — walls up to 1843

TURINYS

TYRIMAI. KONSERVAVIMAS. RESTAURAVIMAS

OKSAS J. Nuo pirmųjų Kauno miesto sienų iki XIX amžiaus gynybinių įrenginių	3
BUTKUS V., OKSAS J., VASKELIS A. Kada buvo suplanuotas Kauno miestas?	11
ZALNIERIUS A. Kauno senamiesčio 3-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raida XV—XVII amžiais	16
VASKELIS A., JUCHNEVICIUS A. Marmurinių skulptūrų fragmentai	29
ZALNIERIUS A., RIDIKAITĖ V. Stiklinis bokalas	33
BACHITOVAS J., TATORIS J. Vandens nuo stogo nu-kanalizavimo sistema XIX a. Klaipėdoje	35
TATORIS J. Senieji Klaipėdos gatvėvardžiai (remiantis miesto planais)	38

PROBLEMAS

JAKUCIONAS A.-A. Kai kurie Kauno senamiesčio rege-neracijos plėtojimo aspektai	44
KUGEVIČIUS V. Kompaktiško plano porinių namų res-tauravimo ypatumai (XVI—XVIII a. architektūros pa-minklo gyvenamojo namo Kaune, T. Daugirdo g 4, pavyzdžiu)	71

PUBLIKACIJOS

ICOMOS. Tarptautinė istorinių miestų apsaugos chartija	78
--	----

PAMINKLOTVARKOS KRONIKA

Paminklų restauravimo projekavimo instituto Mokslinėje metodinėje taryboje (1987 metų apžvalga)	80
---	----

REZIUOME IR PARASAI PO PAVEIKSLAIS (rusų ir ang-lų k.)	82
--	----

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ. КОНСЕРВАЦИЯ. РЕСТАВРАЦИЯ

ОКСАС Ю. От первых городских стен Каунаса до обо-ронительных сооружений XIX века	3
БУТКУС В., ОКСАС Ю., ВАШКЯЛИС А. Когда был спланирован город Каунас?	11
ЖАЛЬНЕРЮС А. Эволюция застройки северной части 3-ого квартала старого города Каунаса в XV—XVIII вв.	16
ВАШКЯЛИС А., ЮХНЯВИЧЮС А. Фрагменты мрамор-ных скульптур	29
ЖАЛЬНЕРЮС А., РИДИКАЙТЕ В. Стеклобальный бокал	33
БАХИТОВ Ю., ТАТОРИС И. Водосточная система Клай-педских домов XIX в.	35
ТАТОРИС И. Старые названия Клайпедских улиц (на основе городских планов)	38

ПРОБЛЕМЫ

ЯКУЧЮНАС А.-А. О некоторых аспектах развития ре-генерации Старого города Каунаса	44
КУГЯВИЧЮС В. Особенности реставрации домов ком-пактного плана (на примере архитектурного памятни-ка XVI—XVIII вв.— жилого дома по ул. Т. Даугир-даса, 4 в Каунасе)	71

ПУБЛИКАЦИИ

ХРОНИКА ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ	80
РЕЗЮМЕ (на русском, английском яз.)	82

CONTENTS

RESEARCH. CONSERVATION. RESTORATION

OKSAS J. From the Kaunas Town's Walls to the 19th c. defensive fortification	3
BUTKUS V., OKSAS J., VASKELIS A. When was Kaunas mapped out?	11
ZALNIERIUS A. Building-site development of the 3rd blocks northern part of the Kaunas Old Town in the 15th—18th centuries	16
VASKELIS A., JUCHNEVICIUS A. Fragments of Marble statues	29
ZALNIERIUS A., RADIKAITĖ V. Glass bowl	33
BACHITOVAS J., TATORIS J. The water-supply system of the 19th turies houses in Klaipėda	35
TATORIS J. The former street names in Klaipėda (as based on town's layouts)	38

PROBLEMS

JAKUCIONAS A.-A. A few perspectives of the Kaunas Old Town regenerative development	44
KUGEVIČIUS V. The peculiarities of the compact-planned semidetached houses' restoration	71

Ar58

Architektūros paminklai: Kultūros pa-minklų istorijos ir architektūros tyrinėjimai. Paminklotvarkos darbai / LTSR kultūros m-ja. Paminklų restauravimo projektavimo inst.—V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1970 m.

T. 12: Moksl. str. rinkinys / Redkol.: J. Glem-ža (ats. red.) ir kt.—1989.—90 p.: iliustr.—Str. santr.: rus., angl.— Bibliogr. išnašose. ISBN 5—420—00632—4

Leidinyje rašoma apie pirmąsias Kauno miesto sienas ir XIX a. gynybinius įrenginius, pradinį miesto vystymosi etapą, Kauno senamiesčio 3-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raidą XV—XVII amžiais, vandens nuo stogo nu-kanalizavimo sistema XIX a. Klaipėdoje, senovinius Klaipė-dos gatvėvardžius, kai kuriuos Kauno senamiesčio plėtoji-mo aspektus ir kt.

A 4902020000—260
M 854(08)—89 Z—89

MBBK 72T1

150/1

10

Научное издание
 Министерство культуры Литовской ССР
 Институт проектирования реставрации памятников
ПАМЯТНИКИ АРХИТЕКТУРЫ, 12
 Исследования истории в архитектуре памятников культуры.
 Работы по реставрации

Сборник научных трудов. Выпускается с 1970 г.
 Отв. ред. Й. Глемжа и др.— Вильнюс: Мокслас, 1989
 На литовском языке

Mokslinis leidinys
 Lietuvos TSR kultūros ministerija
 Paminklų restauravimo projektavimo institutas

ARCHITEKTŪROS PAMINKLAI, 12

Redaktorius A. Lagunavičius
 Meninis redaktorius E. Karpavičius
 Techninė redaktorė A. Gineitienė
 Korektoriai: V. Stepšys ir G. Ausėjienė

H/K
 Duota rinkti 1989 09 27. Pasirašyta spausdinti 1990 01 18. Formatas 60x90/8. Popierius — kreidinis Nr. 1. Garnitūra literatūrinė, 10 punkty. Iškilioji spauda. 11,5 sąl. sp. l. 12 sąl. spalv. atsp. 12,78 apsk. leid. l. Tiražas 3000 egz. Užsakymas 2669. Kaina 2 rb 60 kp. Užsakytinis. Leidykla „Mokslas“, 232050 Vilnius, Zvaigždžių 23. Spaudė „Vilties“ spaustuė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.